

ДРІБНЮК В. Т.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ОЦІНКА ЯК СКЛАДОВА МЕНТАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ (на матеріалі сучасної англійської мови)

Статтю присвячено аналізу когнітивно-комунікативного аспекту оцінного судження мовця, інтерпретації позитивного, нейтрального чи негативного ставлення до предмету мовлення та поясненню вибору оцінних конструкцій у конкретних мовленнєвих ситуаціях.

Ключові слова: оцінне судження, позитивна оцінка, негативна оцінка, нейтральна оцінка.

Стаття посвячена аналізу когнітивно-комунікативного аспекта оцінного судження говорящого, інтерпретації положительного, нейтрального или негативного отношения к предмету речи и объяснению выбора оценочных конструкций в конкретных речевых ситуациях.

Ключевые слова: оценочное суждение, положительная оценка, негативная оценка, нейтральная оценка.

The article is dedicated to the analysis of cognitive-communicative aspect of the speaker's evaluative judgment, interpretation of positive, neutral or negative attitude to the speech object and explanation of evaluative constructions choice in certain speech situations.

Key words: evaluative judgment, positive evaluation, negative evaluation, neutral evaluation.

Об'єктом дослідження у статті є оцінне судження як невід'ємний компонент ментального процесу; **предметом** – класифікація оцінки, її структура та зміст. Наше **завдання** полягає у визначенні когнітивно-комунікативного змісту оцінного судження мовця: інтерпретації причин, які спонукають мовця дати оцінку ситуації, поясненні вибору автором мовно-мовленнєвих засобів (оцінних конструкцій), які він обирає та використовує для передачі співрозмовнику своєї оцінки ситуації. Матеріалом для статті слугує діалогічне мовлення персонажів з романів англійських письменників.

Оцінне судження – це думка мовця про якість чи характер предмету (явища), що оцінюється. Когнітивно-комунікативний зміст оцінки розкриває бачення навколишньої дійсності мовцем та мотивацію вибору конкретного мовленнєвого засобу для її передачі співбесіднику.

Ознакою суб'єктивного характеру висловлення вважається наявність суб'єктивно-оцінного моменту – відношення мовця до змісту інформації. Кожне речення складається з двох шарів: перший являє собою факт передачі інформації про об'єкт, а другий є оцінкою цієї інформації суб'єктом. "Пізнавальний акт як фрагмент розумової діяльності людини вже по своїй природі містить т. зв. оцінний момент, який є не чим іншим, як здійснена суб'єктом мисленнєвої операції

відносно предмету висловлення, що являє собою “оцінку” у широкому розумінні. Оцінка міститься там, де здійснюється будь-яке зіткнення суб’єкта пізнання з об’єктивним світом” [1:142]. Оцінка – це операція умовиводу, яка складає категоріальну основу модальності [2:3–4; 3:331]. Отже, сприйняття об’єкту здійснюється через дві стадії: перша – цілісне сприйняття, друга – поаспектний аналіз об’єкту згідно системи еталонів індивіда [4:32].

У результаті сприйняття дійсності індивідом при оцінюванні має місце або ідеалізація, або суб’єктивне перебільшення негативних якостей. Суб’єктивність – це “погляд”, який виявляє себе в оцінках і відношеннях до зовнішнього світу крізь призму власного світосприйняття мовцем. “Механізм оцінки чітко виражає природу суб’єктивності, так як всі властивості об’єктів зовнішнього світу індивід “пропускає” через себе, через свої власні стани, які мають зв’язок з рисами цих об’єктів” [5:208]. Пережиті емоції змінюють склад суб’єктивного досвіду, утворюють системи шкал і оцінок, визначають відношення та поведінку індивіда до об’єктів чи ситуацій, які він сприймає [4:28].

Емоції є однією із підсистем свідомості: емоційність передуює когнітивним процесам, і все пізнання кодується емоціями. Емоції і оцінка тісно взаємопов’язані, адже синхронно беруть участь в актах відображення і пізнання, виражаючи суб’єктивну сторону результатів, які оцінюють відношення суб’єкта до об’єкта і його властивостей [6:44, 104]. Суб’єктивність оцінного значення полягає в тому, що суб’єкт мовлення співвідносить властивості об’єкта оцінки з певною шкалою цінностей, яка визначається саме в його картині світу. Коли суб’єкт мовлення висловлює своє *емотивне* відношення до об’єкту, змінюється характер оцінки: в ній закладається інформація про почуття-відношення, викликане ставленням до предмету мовлення. Інколи емоційне сприйняття суперечить *раціональному* оцінному ставленню. Раціональна шкала оцінок “добре / погано” може відрізнитися від емоційних переживань мовця. “... мовне вираження насичується двома видами інформації: об’єктивною – інформацією про “зовнішній” світ, який оточує людину, та суб’єктивною – інформацією про “внутрішній” світ, де на основі емоційних реакцій формується враження про дійсність, яку переживає суб’єкт” [7:8]. Отже, якщо думка мовця співпадає із соціальною нормою чи стандартом, оцінка є *раціональною*. Наприклад: *Gaining weight is bad for your health.* – Беземоційне констатування факту.

Якщо ж думка співпадає із суб'єктивним наміром, то оцінка *емоційна*: *You gain weight and your figure looks ugly* – Констатування факту з негативним відношенням мовця до нього.

Суто логічний підхід пропонує поділяти оцінку на: оцінку *de dicto* – позитивне або негативне судження про якість предмета, явища чи процесу (*It's good that you understand me*), та оцінку *de jure* – оцінне відношення, закріплене в назві предмета (*You are a good listener*). Інколи ці два види оцінки можуть поєднуватися в одному реченні: *It's good that you're a good listener!* [8:13–15]

Оцінку можна класифікувати як *абсолютну* і *порівняльну* [9:9; 8:15]. Перший тип оцінки характеризує стереотипи певної лінгвокультурної спільноти (*The weather is good today*), тоді як друга є порівнянням чогось з певними загально визнаними стандартами (*The weather is better today than yesterday*). Для другого типу оцінки було спеціально введено поняття “оцінна шкала”. Отже, те, що відповідає нормі – позитивна оцінка, те, що не збігається з нею – негативна оцінка. Посередині шкали знаходиться *нульова* точка, яка і є нормою оцінювальної якості.

Класифікація оцінок згідно Н. Д. Арутюнової носить таксономічний характер на основі об'єктів і подій. Перша група включає *сенсорні оцінки*, які поділяються на: *сенсорно-смакові* (*fragrant, sweet-scented, tasty, etc.*), психологічні: *інтелектуальні* (*absorbing, captivating, interesting, etc.*) та *емоційні* (*cheerful, desired, joyful, etc.*). Друга група – *сублімовані* (абсолютні) оцінки, які поділяються на: *естетичні* (*amazing, beautiful, etc.*) та *етичні* (*depraved, moral, vicious, etc.*). Третя група містить *раціональні оцінки*: *утилітарні* (*harmful, helpful, useful, etc.*), *нормативні* (*healthy, normal, right, etc.*) та *телеологічні* (*effective, successful, etc.*) [10].

Кожна оцінка містить в собі чотири компоненти: суб'єкт, предмет, характер та мотивацію [11:21]. Суб'єкт оцінки – це особа, яка надає цінність певному предмету, шляхом вираження даної оцінки. “Суб'єкт дає оцінку на основі наявної в його “картині світу” шкали і відповідних стереотипів” [8:68]. Предмет оцінки – це об'єкт, якому приписуються певні цінності, тобто об'єкт, який оцінюється. Оскільки всі оцінки діляться на *абсолютні* та *порівняльні*, то характер абсолютної оцінки визначається кваліфікацією предмету як позитивного, негативного чи байдужого. Характер порівняльної оцінки визначається в порівнянні цінностей двох чи більше предметів і виявленні чиєїсь переваги чи

рівноцінності (кращий, гірший, рівноцінний) [11:24]. Мотивація (основа) оцінки – те, з точки зору чого здійснюється оцінювання (позиція чи докази, які схиляють суб'єкта до схвалення, несхвалення чи байдужості) [11:27].

О. В. Ященкова у структурі акту оцінки виділяє обов'язкові компоненти: суб'єкт оцінки, об'єкт оцінки, власне оцінку, підставу оцінки, а також факультативні компоненти: бенефактивний суб'єкт, аксіологічний предикат, мотивування, класифікатори, інтенсифікатори та деінтенсифікатори [12:8]. О. М. Вольф до оцінної структури відносить лише три компоненти: суб'єкт оцінки – “особа чи соціум, з точки зору якого дається оцінка”, об'єкт оцінки – “особа, предмет, подія чи стан речей, до яких відноситься оцінка” та шкалу оцінок і стереотипів [8:12]. Крім того, оцінне висловлення може включати в свою структуру ряд факультативних елементів, таких як мотивування, класифікатори (*appearance, mood, state, etc.*), засоби інтенсифікації (*good – very good, bad – very bad*) та деінтенсифікації (*good – not good, bad – not bad*), суб'єкт “користі”.

В романі Грема Гріна “Комедіанти” троє попутчиків плывуть на Гаїті: містер Браун – власник готелю “Тріанон”, містер Джонс – аферист, який видає себе за майора та містер Сміт з дружиною – колишній кандидат в президенти. Містер Сміт цікавиться хорошими (*good*) готелями для свого перебування на острові.

“I was told at the tourist bureau that there were some very good hotels.”

“I own one,” I said.

I took out my pocket-book and showed him three postcards. Although printed in bright vulgar colours they had the dignity of history, for they were relics of an epoch over for ever [18].

Суб'єкт оцінки – містер Сміт, предмет – готель, характер – добрий (*good*), мотивація – пошуки хорошого житла для перебування на Гаїті.

Клас предметів оцінки охоплює позитивні, нейтральні та негативні цінності [13:14–15]. Отже, в плані змісту оцінку поділяють на *негативну, позитивну та нейтральну*. Особливості оцінки в мові є асиметрія між позитивними та негативними знаками “добре / погано”. Оцінка “добре” завжди означає відповідність певній нормі або її перевищення, а оцінка “погано” – відхилення від норми. Л. Міхневич розглядає нульову оцінку як раціональну – неупереджено-об'єктивне

ставлення мовця до повідомлення, а позитивну / негативну – як емоційну [14:16]. Розглянемо це на прикладах.

У романі Айріс Мердок “Чорний принц” Бредлі та Джуліан (дочка друга Бредлі) розмовляють про творчість Шекспіра та його персонажів. Коли герої приходять до спільної думки, Бредлі висловлює похвалу своїй співрозмовниці за допомогою прикметника позитивної оцінки *excellent*.

“The unconscious mind delights in identifying people with each other. It has only a few characters to play with.”

“So lots of actors have to play the same part?”

“Yes.”

“I don’t think I believe in the unconscious mind.”

“Excellent girl” [19].

Приємна компанія дівчини зумовлює позитивне сприйняття ситуації Бредлі, а спільність поглядів викликають бажання чоловіка похвалити свою співрозмовницю.

В романі Ентоні Бергеса “Механічний апельсин” головний персонаж Алекс проходить лікування в спеціальній клініці. Хлопець вирізняється особливою жорстокістю. Кожного дня він зобов’язаний переглядати насильницькі фільми. Приходить момент, коли в Алекса з’являється відраза до всього насильства, і його жорстока сутність ламається, що і виявляє себе у прикметнику негативної оцінки *horrible*.

“Dr. Brodsky is pleased with you. You had a very positive response. Tomorrow, of course, there’ll be two sessions, morning and afternoon, and I should imagine that you’ll be feeling a bit limp at the end of the day. But we have to be hard on you, you have to be cured.” I said: “You mean I have to sit through -? You mean I have to look at -? Oh, no,” I said. “It was horrible” [20].

У процесі лікування свідомість хлопця переломлюється: він починає негативно ставитися до всього, що приносить біль і страждання. Алекс намагається донести до свого слухача всю нестерпність ситуації.

Джон Фаулз у своєму романі “Колекціонер” описує тяжку участь Міранди – полоненої Фредеріка. Щоразу, коли дівчина намагається завести розмову зі своїм викрадачем, ці діалоги сповнені байдужості та незацікавленості.

I was sitting on my bed, smoking. Caliban on his usual chair by the iron door, the fan was going outside.

“What do you think about the H-bomb?”

“Nothing much.”

“You must think something.”

“Hope it doesn’t drop on you. Or on me.”

“I realize you’ve never lived with people who take things seriously, and discuss seriously” [21].

Міранда не може покохати свого поневолювача. Її байдужість виявляє себе у фразях, які беззмістовні – кинуті на вітер.

Оцінне речення – це висловлення, яке повідомляє про те, що людина вважає цінним, поганим чи байдужим, або виражає переконання мовця в тому, що є добро чи зло. У терміні “цінність” закладене значення розмежування різниці між позитивними цінностями, які співпадають з добром, предметом позитивної зацікавленості, бажання, тощо, і негативними цінностями, які співпадають зі злом та негативністю, а також нульовими цінностями [11:11–13].

Все, що відноситься до матеріальної культури, суспільних установ, цінностей, ідеалів, істотно впливає на те, як люди певного суспільства думають про світ та своє життя [15]. Оцінка – це порівняння об’єкта з певним стандартом (еталоном). Таке порівняння може бути позитивним: об’єкт відповідає стандарту або перевищує його, або негативним: об’єкт не відповідає стандарту [16:72]. На таке порівняння впливають два види факторів: об’єктивні та суб’єктивні. До першої групи належать: 1) ієрархія відносин між суб’єктом і об’єктом мовленнєвого акту; 2) тип відносин між суб’єктом і об’єктом; 3) ціль мовленнєвого оцінного акту; 4) склад комунікантів; 5) вид мовленнєвого акту; 6) ступінь інтенсивності оцінки; 7) живий чи неживий об’єкт оцінки. До другої: 1) відношення інтерпретатора до оцінки, яка міститься в мовленнєвому акті (заслужена / незаслужена оцінка); 2) комунікативна інтенція (емоції, які автор хоче викликати у слухача / читача); 3) ідіолект інтерпретатора (соціальний стан); 4) умови комунікації [16:73–74].

У кожному повідомленні, як зазначає присутня експресивна цінність, орієнтована на відправника інформації. Характеризуючи дану цінність, автор визначає її як “долю авторського самовираження, яка втілюється в продуктах мовленнєвої діяльності” [17:105]. Надаючи своїм думкам вербальної форми, мовець висловлює своє відношення до того, про що повідомляє, і накладає на повідомлення “відпечаток своєї особистості” (суб’єктивна модальність).

Висновок. Кожен процес мислення містить в собі оцінне судження, яке реалізує себе за допомогою мовлення. Оцінне висловлення – це

суб'єктивний умовивід мовця, який відображає його ціннісне відношення до предмету мовлення. Когнітивно-комунікативні особливості оцінного судження полягають у: сприйнятті мовцем навколишньої дійсності та його ставленні до конкретної комунікативної ситуації, предмету мовлення та співрозмовника. Вибір мовно-мовленнєвих засобів мотивується бажанням мовця виразити своє ставлення до того, про що він повідомляє у висловленні.

Перспективою дослідження є поглиблене вивчення когнітивно-комунікативного аспекту позитивності / негативності / нейтральності оцінного судження.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Колшанский Г. В.* Соотношение субъективных и объективных факторов в языке / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1975. – 231 с.
2. *Паўлоўская Н. Ю.* Модальнасць як лінгвістычная катэгорыя / Н. Ю. Паўлоўская // Лекцыі выкладчыкаў. – Мн. : МГЛУ, 1995. – № 4. – 24 с.
3. *Воркачев С. Г.* Нейтральная модальность как оператор в семантике естественного языка / С. Г. Воркачев // Серия литературы и языка. – 1986. – Т. 45, № 4. – С. 330–337.
4. *Артемьева Е. Ю.* Психология субъективной семантики / Е. Ю. Артемьева. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 1980. – 127 с.
5. *Колесов Д. В.* Оценка / Д. В. Колесов // Библиотека психолога. – М. : МПСИ ; Воронеж : МОДЭК, 2006. – 811 с.
6. *Шаховский В. И.* Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – Воронеж, 1987. – 190 с.
7. *Телия В. Н.* Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1991. – 214 с.
8. *Вольф Е. М.* Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 261 с.
9. *Шинкарук В. Д.* Словотвірна категоризація словотвірної оцінки / В. Д. Шинкарук, Л. Б. Шутак. – Чернівці : Рута, 2002. – 128 с.
10. *Арутюнова Н. Д.* Аксиология и механизм жизни и языка / Н. Д. Арутюнова // Проблемы структурной лингвистики. – М. : Наука, 1984. – С. 5–23.
11. *Ивин А. А.* Основания логики оценок / А. А. Ивин. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 1970. – 230 с.
12. *Яшенкова О. В.* Оцінні номінації в англійському діалогічному мовленні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Ольга Володимирівна Яшенкова. – К., 1995. – 23 с.
13. *Банару В. И.* Оценка, модальность, прагматика / В. И. Банару // Языковое общение: Единицы и регулятивы. – Калинин : Калинин. гос. ун-т, 1987. – С. 14–18.
14. *Михневич Л.* Модальность как информационный компонент смысла текста / Л. Михневич. – М. : МГПИИЯ им. М. Тореца, 1986. – 24 с.
15. *Вежбицкая А.* Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая ; под ред. Т. В. Булыгиной ; [пер. с англ. А. Д. Шмелева]. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 263–305.
16. *Мацук А. П.* Семантические поля со значением интерпретации оценки / А. П. Мацук // Семантика. Прагматика. Текст. – М. : МПИИЯ им. М. Тореца, 1987. – Вып. 290. – С. 69–80.
17. *Гришина О. Н.* О качественной оценке информации речевого сообщения / О. Н. Гришина // Стилистические аспекты устной и письменной речи. – М. : МПИИЯ им. М. Тореца, 1987. – Вып. 286. – С. 102–108.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

18. *Green G.* Comedians / G. Green. – М. : Менеджер, 2003. – 336 с.
19. *Murdoch I.* The Black Prince / I. Murdoch. – Vintage, 1999. – 415 p.
20. *Burgess A.* A Clockwork Orange / A. Burgess. – Penguin Books, 2000. – 140 p.
21. *Fowles J.* The Collector / J. Fowles. – Vintage, 1998. – 288 p.